

Стожок О.З.

к.е.н, доцент

Житомирський державний технологічний університет

Бурбела Т.Н.

аспірант НДЕІ МЕ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Розглянуті сутність ефективності виробництва та основні принципи побудови показників ефективності. Запропонована організаційно – інформаційна модель оцінки ефективності використання виробничих ресурсів і схема їх взаємозв'язку.

Ключові слова: показники ефективності, виробничі ресурси.

Актуальність проблеми. Економічне зростання національної економіки, в першу чергу, досягається завдяки ефективності виробництва. Ефективним вважається виробництво, коли кожна одиниця матеріальних, трудових і фінансових ресурсів забезпечує збільшення виробництва товарів та послуг. В кінцевому рахунку підвищується продуктивність суспільної праці (живої і уречевленої).

Проблема визначення сутності ефективності виробництва значною мірою розкрита у працях зарубіжних економістів Й. Шумпетера, Л. Бальцеровича, К. Р. Макконнела, М. Самуельсона. Активно працюють над проблемами досягнення ефективності виробництва українські науковці, а саме: О.О.Воронін, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Ю. В.Генералова, Н. П.Гончарова, А. Гончарук, Б. Е. Кваснюк, І. В. Крючкова, Е. М. Лібанова.

Показники ефективності вкрай потрібні для формування стратегії розвитку національної економіки, обґрунтування економічних програм, визначення напрямків розвитку окремих галузей і підприємств.

Мета статті. Розробити методологічні підходи до формування системи показників та комплексної оцінки економічної ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку провідних науковців, при формуванні системи показників ефективності виробництва товарів та послуг необхідно дотримуватися певних принципів:

- забезпечення органічного взаємозв'язку критерію та системи конкретних показників ефективності;
- відображення ефективності використання всіх видів ресурсів;

· виконання провідними показниками стимулюючої ролі в процесі використання певних резервів зростання ефективності виробництва.

Система показників ефективності виробництва, що побудована на зазначених принципах, складається з узагальнюючих показників і показників ефективності використання конкретних ресурсів (рис. 1.).

Конкретні види ефективності можуть виокремлюватися не лише за різноманітністю результатів (ефектів) діяльності суб'єкта господарювання, а й залежно від того, які ресурси (застосовувані чи спожиті) беруться для розрахунків.

Застосовувані ресурси — це сукупність живої та уречевленої праці, а *спожиті ресурси* — це поточні витрати на виробництво продукції (надання послуг) за певний період. У зв'язку з цим, у практиці розрізняють ресурсні та витратні підходи до визначення ефективності із застосуванням відповідних типів показників.

На практиці існує та використовується велика кількість показників, які характеризують той чи інший бік ефективності виробництва. Кожен окремий показник відображає ефективність використання певного виду економічних ресурсів чи витрат. Всі ці показники важливі, але вони не в змозі дати однозначну інтегральну оцінку ефективності. Сутність проблеми полягає у визначенні такого інтегрального показника економічної ефективності виробництва, який би відображав результати сумісної дії окремих чинників.

Вітчизняні та зарубіжні економісти пропонують багато варіантів інтегрального показника. У більшості випадків, при розрахунках інтегрального показника, використовувались різні припущення, а також коефіцієнти перерахунку та нормативних даних, які вимагали додаткових розрахунків і значно знижували достовірність результатів.

Так, запропонований С. Ф. Покропивним [3, с. 455] узагальнений показник ефективності застосованих ресурсів підприємства, пропонується розрахувати за формулою:

$$E_{зр} = \frac{V_{чп}}{Ч_{п} + (\Phi_{ос} + \Phi_{об}) * K_{пвп}},$$

де $E_{зр}$ – ефективність застосованих ресурсів (рівень продуктивності суспільної праці);

$V_{чп}$ - обсяг чистої продукції підприємства;

$Ч_{п}$ - чисельність працівників підприємства;

$\Phi_{ос}$ - середньорічний обсяг основних фондів за відновною вартістю;

$\Phi_{об}$ – вартість оборотних фондів підприємства;

$K_{пвп}$ – коефіцієнт повних витрат праці, що визначається на макрорівні як відношення чисельності працівників у сфері матеріального виробництва до обсягу утвореного за розрахунковий рік національного доходу і застосовується для перерахунку уречевленої у виробничих фондах праці в середньорічну чисельність працівників.

Узагальнюючим показником спожитих ресурсів може бути рівень собівартості, який характеризує рівень поточних витрат на виробництво (оплата праці, амортизаційні відрахування основних засобів і нематеріальних активів, матеріальні витрати).

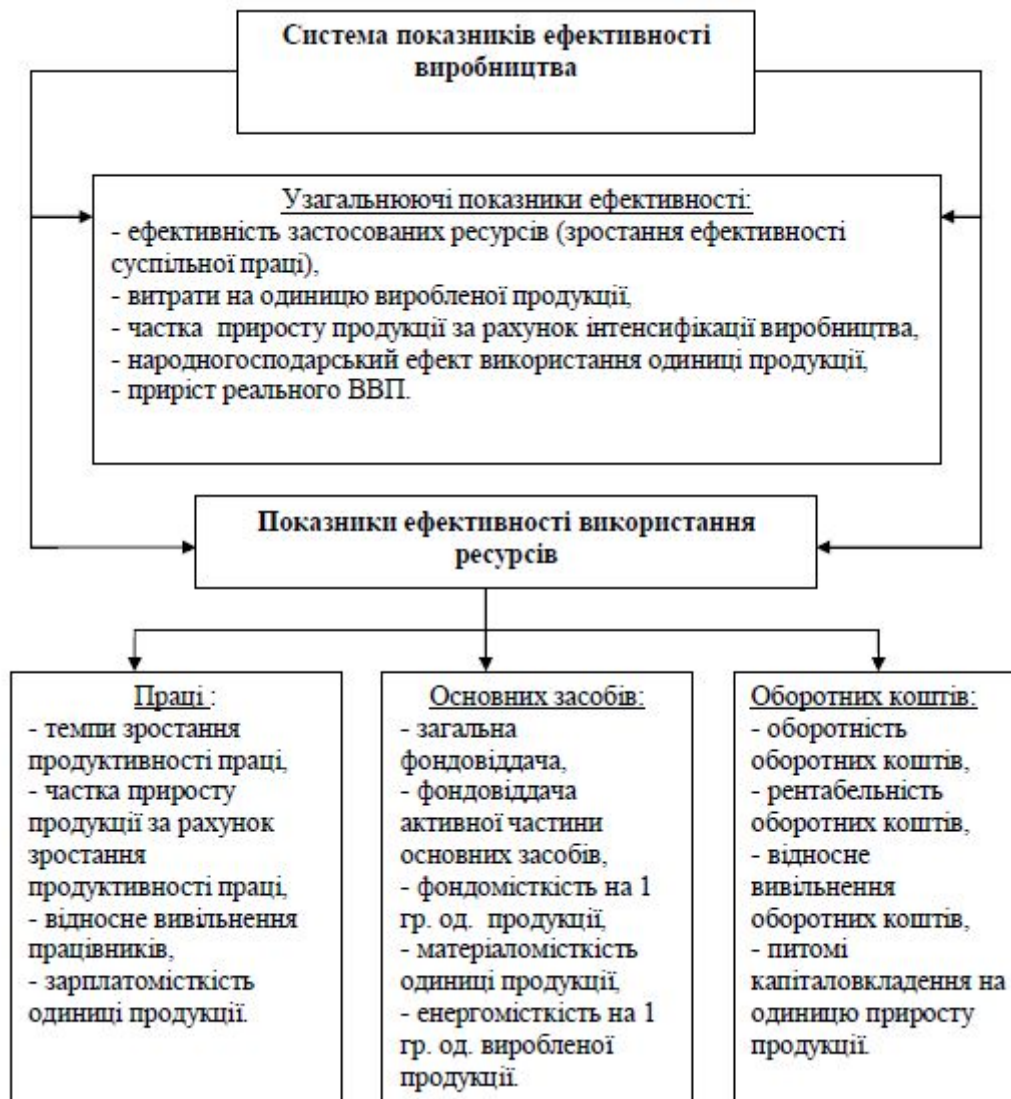

Рис. 1. Система показників ефективності виробництва

До важливих узагальнюючих показників ефективності виробництва С. Ф. Покропивний [3, с. 455] пропонує показник, який характеризує частку приросту продукції за рахунок інтенсифікації виробництва, що розраховується за формулою:

$$Ч_{\text{інт}} = 100 \cdot \left(1 - \frac{\Delta P_z}{\Delta V_e}\right),$$

де $Ч_{\text{інт}}$ – частка приросту продукції, що зумовлена інтенсифікацією виробництва;

ΔP_z - приріст застосованих ресурсів за аналізований період, % ;

ΔV_e - приріст обсягу виробництва продукції за відповідний період, % .

Важливість розрахунку відповідного показника (ЧІнт) зумовлюється тим, що за ринкових умов господарювання вигідним як економічно, так і соціально, є інтенсивний розвиток виробництва.

На рівні національної економіки, узагальнюючим показником ефективності виробництва є народногосподарський ефект, який враховує втрати не тільки на конкретному підприємстві, а й в суміжних виробництвах і споживачів. Відповідний показник, який обчислюється як приріст чистого прибутку, тобто як приріст загального ефекту. Приріст загального ефекту визначається як збільшення прибутку внаслідок зростання обсягу виробництва і продуктивності праці, економії поточних витрат, інвестиційних ресурсів тощо за відрахуванням вартості придбаної продукції виробничо – технічного призначення.

Для всебічної оцінки рівня і динаміки економічної ефективності виробництва поряд з наведеними узагальнюючими показниками слід використовувати також специфічні показники, що відбивають ступінь використання кадрового потенціалу, виробничих потужностей, устаткування, матеріальних, фінансових ресурсів тощо.

Оцінка ефективності виробництва базується на концепції формування збалансованої системи специфічних показників, які можуть бути об'єднані в п'ять блоків, за певними напрямками використання виробничих ресурсів (рис. 2.):

Блок 1: Показники ефективності використання основних засобів;

Блок 2: Показники ефективності використання матеріальних ресурсів;

Блок 3: Показники ефективності використання енергетичних ресурсів;

Блок 4: Показники ефективності використання трудових ресурсів;

Блок 5: Показники ефективності використання рівня технічного розвитку виробничого потенціалу.

Рис. 2. Організаційно-інформаційна модель оцінки ефективності використання виробничих Ресурсів

Ефективність використання виробничих ресурсів в свою чергу проявляється в обсязі і якості виробленої продукції, у витратах ресурсів на виробництво (собівартості продукції), що в кінцевому результаті відображається на обсязі отриманого прибутку, рентабельності та конкурентоспроможності.

Розглянемо зміст кожного блоку показників ефективності використання ресурсів. *Основні засоби*, як одна зі складових національного багатства країни, становлять собою матеріальні активи, що утримуються з метою використання у процесі виробництва

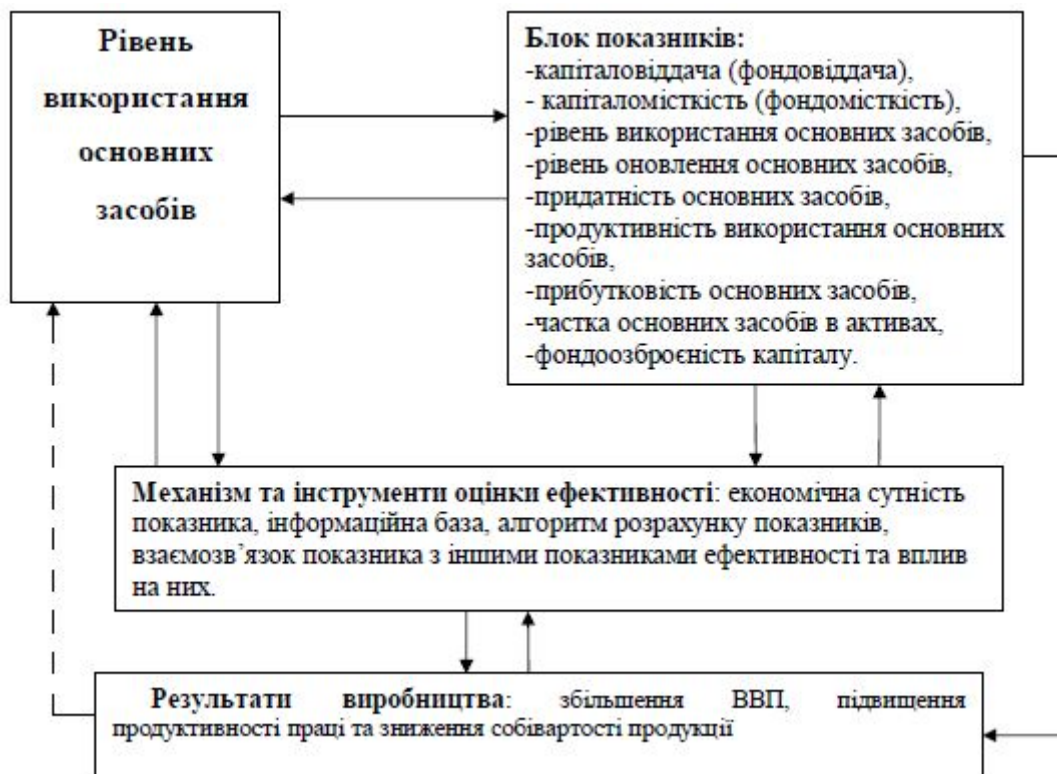

Рис. 3. Організаційно-інформаційна модель ефективності використання основних Засобів або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціальних функцій.

Побудуємо інформаційно-організаційну модель оцінки ефективності використання основних засобів (рис. 3.).

Рівень використання основних засобів займає провідне місце в системі показників ефективності виробництва. Продуктивність діючих основних засобів залежить від їх технічного рівня, оптимальних строків експлуатації, рівня його завантаження, належної організації ремонтно-технічного обслуговування тощо.

Оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів на практиці здійснюється за допомогою узагальнюючих та індивідуальних показників. Матеріали, паливо та енергія позитивно впливають на рівень ефективності виробництва, за умови ресурсозбереження, зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції та послуг.

Узагальнюючим вартісним показником ефективності використання матеріальних ресурсів є матеріаломісткість продукції, яка визначається як співвідношення суми матеріальних витрат до вартості виготовленої продукції і показує, скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню виготовленої продукції. Більш детальну інформацію про рівень ефективності використання матеріальних ресурсів забезпечує аналіз індивідуальних показників, до яких відносяться:

- сировиномісткість;
- напівфабрикатомісткість;

- матеріаломісткість;
- матеріаловіддача;
- енергоємність.

Організаційно-інформаційну модель оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів представлено на рис. 4.

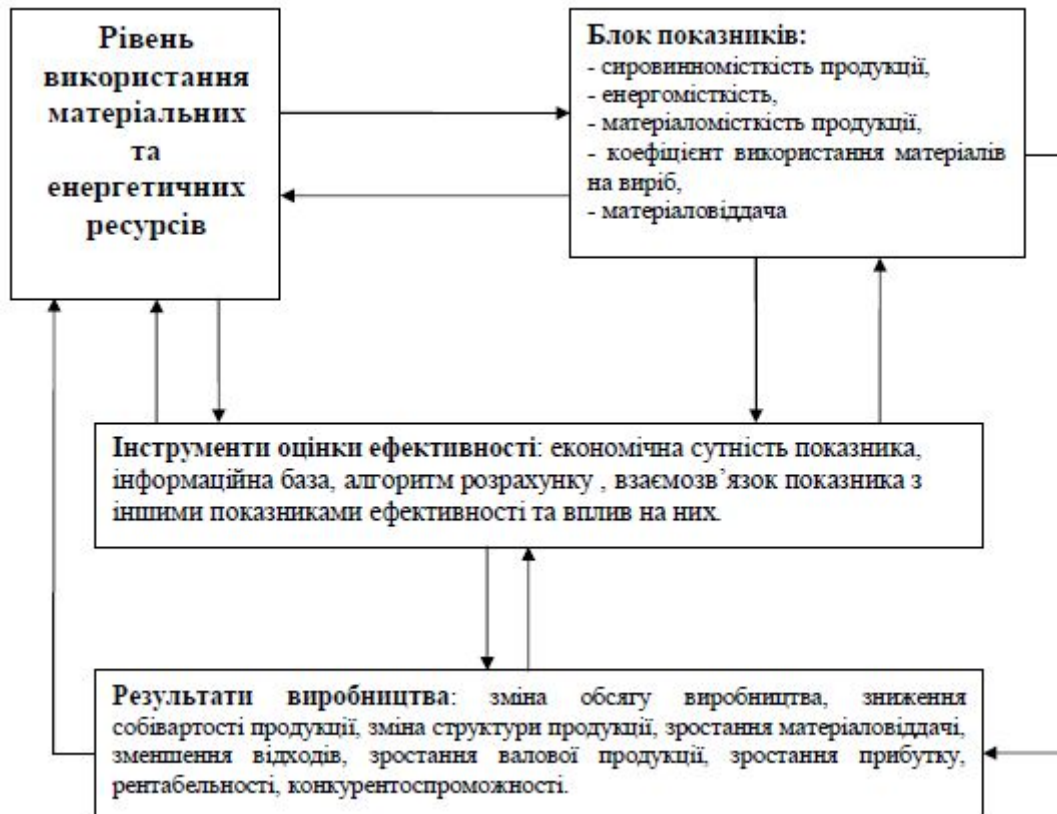

Рис. 4. Організаційно-інформаційна модель оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів

Основні завдання аналізу використання матеріальних та енергетичних ресурсів наступні:

- дати оцінку забезпеченості підприємства сировиною і матеріальними ресурсами;
- визначити рівень ефективності використання матеріальних ресурсів;
- виявити і обчислити вплив різних факторів на ступінь використання матеріальних ресурсів.

Визначення рівня використання енергетичних ресурсів є важливим на підприємствах, де виготовляється продукція з високою енергоємністю. Завданням кожного суб'єкта господарювання є зниження енергоємності продукції.

Система показників ефективності використання трудових ресурсів.

Основним чинником зростання ефективності виробництва є працівники. Підвищення продуктивності праці працівників, їх ділові якості визначають ефективність виробництва.

Від ефективності використання трудових ресурсів у процесі виробництва залежать показники обсягів виробництва продукції, її собівартість, якість тощо.

Організаційно-інформаційну модель оцінки використання трудових ресурсів зображено на рис. 5

Рис. 5. Організаційно-інформаційна оцінка ефективності використання трудових ресурсів.

Важливим джерелом зростання економіки країни є інноваційний розвиток. *Рівень інноваційного розвитку виробництва* відображає процес формування та вдосконалення техніко-технологічної бази підприємств, що має бути постійно зорієнтованим на кінцеві результати його виробничо-господарської, комерційної чи іншої діяльності.

Інноваційний розвиток охоплює різноманітні форми, які повинні відобразити відповідні стадії процесу розвитку виробничого потенціалу і забезпечувати просте та розширене відтворення необоротних активів підприємства. Із сукупності форм технічного розвитку доцільно виділити такі, що характеризують, з одного боку, підтримування техніко-технологічної бази підприємств, а з іншого – її безпосередній розвиток через вдосконалення й нарощування виробництва.

Оцінка інноваційного розвитку виробництва проводиться за показниками, зображеними на рис. 6.

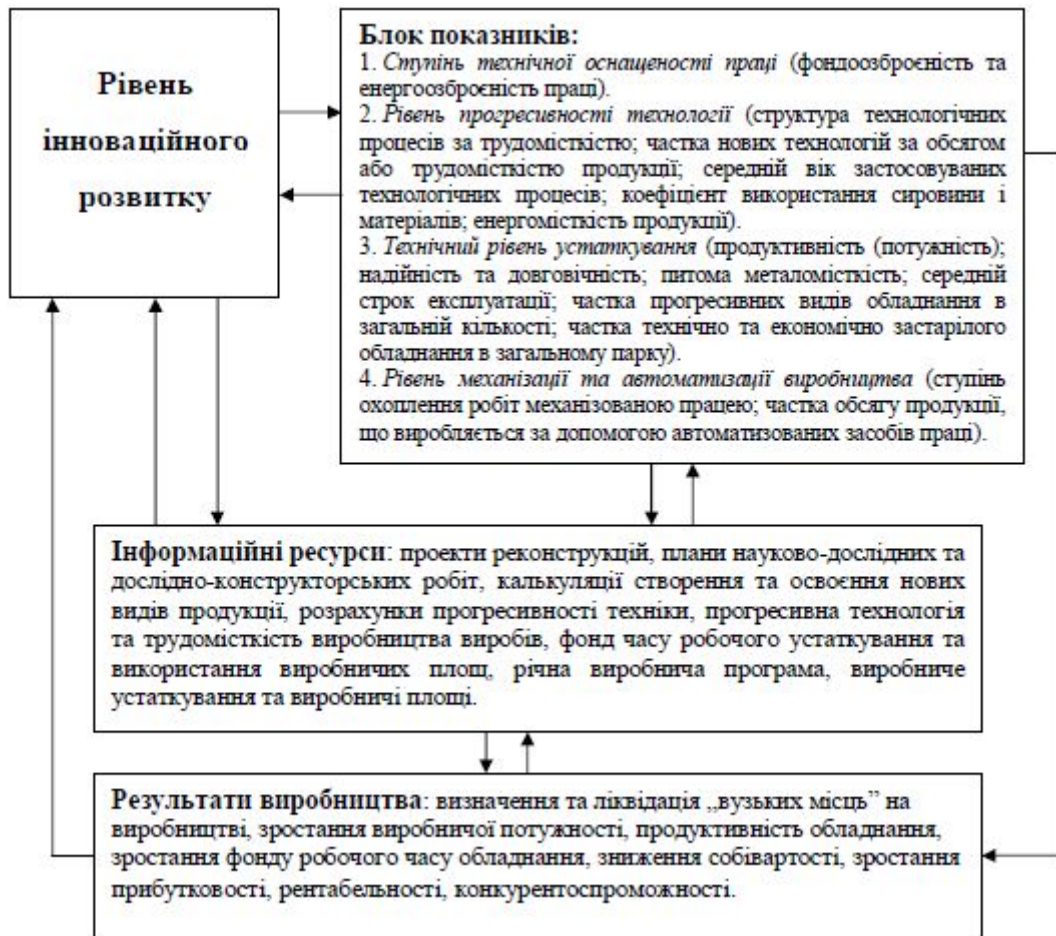

Рис. 6. Організаційно-інформаційна модель оцінки ефективності інноваційного розвитку.

Кожний, хто бере участь у господарській діяльності, одержує прибуток в обмін на ті ресурси, які він вкладає. Оцінка ресурсів, що забезпечують господарську діяльність та ефективність їх використання, визначається системою економічних показників, які розглянуті вище і приведені в табл. 1.

Кожна з представлених груп показників включає певну кількість конкретних абсолютних чи відносних показників, що характеризують загальну ефективність господарювання або ефективність використання окремих видів ресурсів, які поділені на наявні та використані.

Показники ефективності використання ресурсів

Показники		Умовні позначення	Показники ефективності використання ресурсів			
			Прямі (обсяг виробництва продукції, прибуток на одиницю ресурсів)		Обернені (витрати ресурсів на одиницю продукції, прибутку)	
			Показник	Алгоритм розрахунку	Показник	Алгоритм розрахунку
1	2	3	4	5	6	7
наявні	Середньорічна кількість працівників	ЧП	Виробіток на одного працівника	$V = OP / \text{ЧП}$, де OP - обсяг реалізації	Трудомісткість (t)	$t = \text{ЧП} / OP$
	Середньорічна вартість основних засобів	ОЗ	Фондовіддача (Фв)	$\text{Фв} = OP / \text{ОЗ}$	Фондомісткість (Фм)	$\text{Фм} = \text{ОЗ} / OP$
використані	Операційні в-ти з реалізованої продукції	ВО	Обсяг реалізації з 1 грн. оп. витрат	$\text{МВ} = OP / \text{ВО}$	Витратомісткість (Вм)	$\text{ВВ} = \text{ВО} / OP$
	Матеріальні витрати	ВМ	Матеріаловіддача (Мв)	$\text{Мв} = OP / \text{ВМ}$	Матеріаломісткість (Мм)	$\text{Мм} = \text{ВМ} / OP$
	Енерговитрати	ВЕ	Енерговіддача (Ев)	$\text{Ев} = OP / \text{ВЕ}$	Енергомісткість (Ем)	$\text{Ем} = \text{ВЕ} / OP$
	Питома вага оплати праці	Воп	Зарплатовіддача (ЗПв)	$\text{ЗПв} = OP / \text{Воп}$	Зарплатомісткість (ЗПм)	$\text{ЗПм} = \text{Воп} / OP$
результат	Чистий прибуток	Пч	Рентабельність операційної діяльності (Роп)	$\text{Роп} = \text{Пч} / \text{ВО}$	Обсяг опер. витрат на 1 грн. од. чистого прибутку	$\text{Ф} = \text{ВО} / \text{Пч}$

Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає у тому, що на кожну одиницю витрат – трудових, матеріальних, фінансових – необхідно досягти максимально можливого збільшення обсягу виробництва або доходу.

Усі показники оцінки ефективності господарської діяльності підприємства взаємопов'язані між собою, що можна побачити на рис. 7

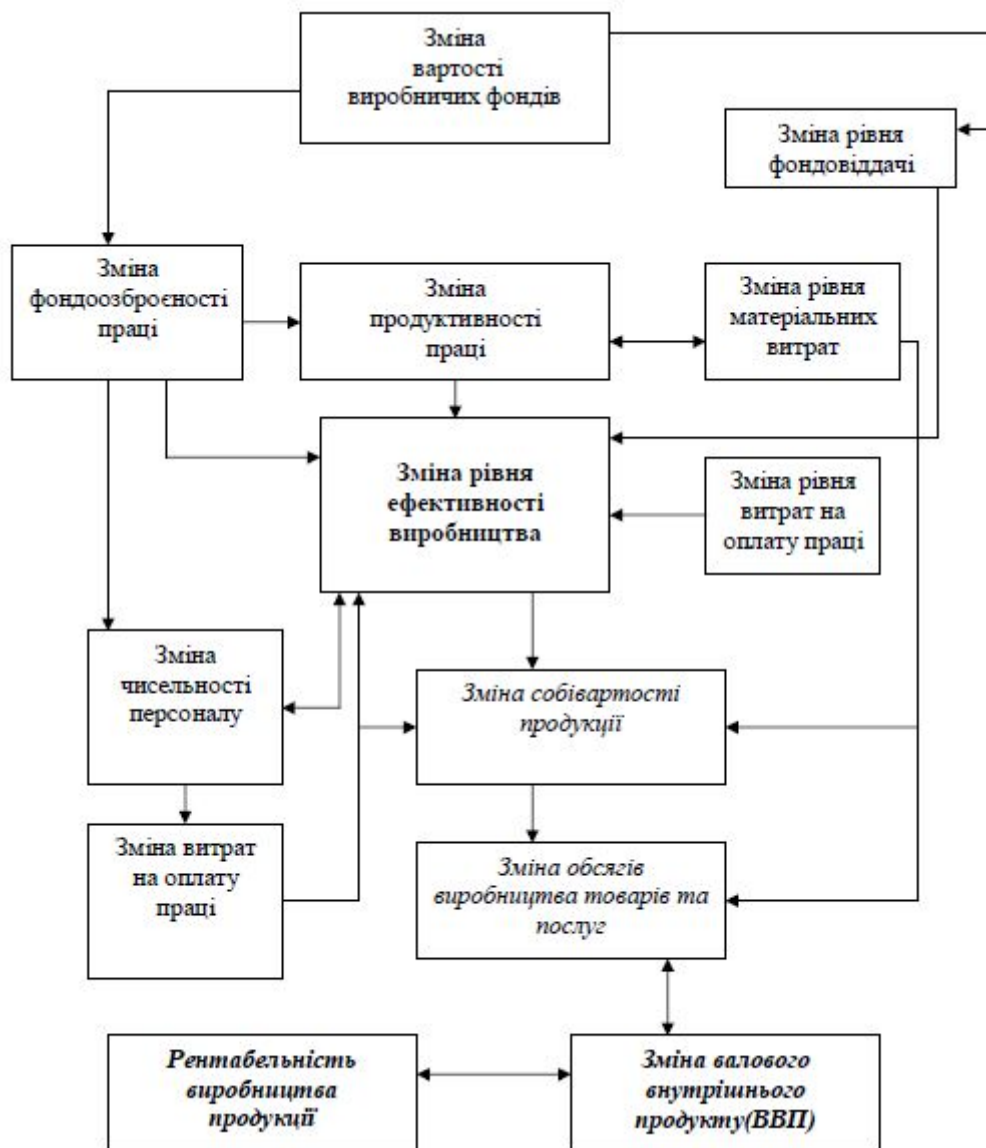

Рис. 7. Система взаємозв'язку основних показників ефективності виробництва.

Процес виробництва завжди є результатом взаємодії відповідних ресурсів, а його ефективність забезпечується оптимальним їх поєднанням і використанням. Ресурсна будова суб'єкта господарювання показує наявність ресурсів на підприємстві, їх якість та потребу, виражає взаємозв'язок та ефективність використання в процесі підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що процес вимірювання очікуваного чи досягнутого рівня ефективності виробництва товарів та послуг методологічно пов'язаний передовсім із визначенням належного критерію і формуванням відповідної системи показників.

Тому, підводячи підсумки, вважаємо, що одним із основних чинників економічного зростання є оптимальне ресурсовикористання. Досягти цієї мети можливо завдяки забезпеченню ефективного використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів.

Запропонована система основних показників ефективності і їх взаємозв'язку буде сприяти прийняттю обґрунтованих управлінських рішень, які зосереджені на поглиблену оцінку ефективності виробництва товарів і послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронін О., Пастух О. Ефективність виробництва і розподіл економії суспільної праці між суб'єктами ринку. / Економіка України.- 2009 р.- №3. С. 27 – 38
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред..) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002.
3. Економіка підприємства: Підручник. / За заг. ред. С. Ф. Покропивного . - . Вид. 2-ге, пероб. та доп. – К.: КНЕУ. 2005

STOZHOK O.Z., BURBELA T.N. METHODOICAL ASPECTS OF SYSTEM FORMATION OF THE ESTIMATION INDICES OF PRODUCTION EFFICIENCY OF GOODS AND SERVICES.

The essence of efficiency productions and basic principles of construction of indexes of efficiency is considered. Organizationally information model of efficiency estimation of industrial resources using and plan of their intercommunication is offered.

Keywords: indexes of efficiency, industrial resources.

СТОЖОК О.З., БУРБЕЛА Т.Н. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ТОВАРОВ И УСЛУГ.

Рассмотрены сущность эффективности производства и основные принципы построения показателей эффективности. Предложенная организационно – информационная модель оценки эффективности использования производственных ресурсов и схема их взаимосвязи.

Ключевые слова: показатели эффективности, производственные ресурсы.